

Марко Недић¹
Институт за књижевност и уметност
Београд (Србија)

32:1(497.11)"16/19"(049.32)
94(497.11)"16/19"(049.32)
Научна критика
Примљен 23/07/2021
Прихваћен 24/07/2021
doi: [10.5937/socpreg55-33273](https://doi.org/10.5937/socpreg55-33273)

ПОЛИТИЧКЕ ИДЕЈЕ СРПСКИХ КЊИЖЕВНИКА У ИСТОРИЈИ СРПСКЕ ПОЛИТИЧКЕ МИСЛИ ДРАГАНА СИМЕУНОВИЋА

О српској политичкој мисли и њеном одјеку у савременом друштвеном животу у нашој научној и културној јавности последњих година све чешће се пише, а много више, међутим, о њеним актуелним облицима појављивања него о њеној генези и значајним личностима које су временом богатиле њену садржинску основу и успостављале континуитет њеног развојног лука. Иако још не постоји већи број синтетичних студија о тој научној области, повремене покушаји у том правцу указују на изузетан значај који она има у непосредној научној и друштвеној стварности. Наши политиколози и други истраживачи ипак су се веома мало бавили тумачењем политичке мисли појединих српских књижевника, уметника и других представника културе и стваралаштва, чак и оних код којих је она била доста значајна. Тог задатка се, у оквиру својих ширих политиколошких истраживања, последњих година прихватио професор на катедри за Историју српске политичке мисли Факултета политичких наука у Београду, политиколог Драган Симеуновић. Он је недавно, у издању Православне речи из Новог Сада и са својевремено написаном кратком уводном речју и благословом Његове светости патријарха српског господина Иринеја, објавио обимну *Историју српске политичке мисли – Нови век*. Тридесет седам студија у књизи посвећено је рађању, развоју и остварењу политичких идеја познатих српских политичара, владара, научника, књижевника и других јавних личности о обнављању српске државе у новом веку, њеном политичком систему, правном устројству и општим принципима владања и функционисања друштва и појединаца у њој.

¹ markone43@gmail.com

Професор Симеуновић, који је „историју српске политичке мисли утемељио као научну дисциплину”, нашој културној и научној јавности познат је по бројним књигама и студијама о политичким идејама, политичким визијама и пракси, о „историји и филозофији политике” и другим темама о многобројним изазовима нашег времена који својим значајем умногоме утичу на положај појединаца, народа и држава не само у нашој средини, већ и на ширем геополитичком простору. Симеуновић је аутор преко двадесет књига из научних области којима се бави, приређивач је већег броја зборника и хрестоматија, руководилац научних пројеката. Неке од његових књига, као што су *Полијичко насиље* (Simeunović, 1989), *Нововековне њолијичке идеје у Срба* (Simeunović, 2000), *Нација и глобализација* (Simeunović, 2009), *Тероризам* (Simeunović, 2009а), *Српска државојворна мисао* (2015), *Увод у њолијичку теорију* (Simeunović, 2009б), веома су референтне у научним дисциплинама које покривају. *Историја српске њолијичке мисли* (Simeunović, 2018) у том погледу је наставак и допуна његових претходних књига на исту тему и зато представља једну врсту синтезе његових досадашњих проучавања те значајне научне и културолошке области.

Као веома активна личност нашег друштвеног живота, професор Симеуновић је, поред професионалних обавеза које има на факултету и у другим научним и просветним институцијама, врло присутан и на нашој јавној сцени. Чест је саговорник у различитим емисијама које организују електронски и штампани медији и трибине, и у бројним новинским и телевизијским интервјуима и наступима посвећеним темама из културе и актуелне политике. Он се у њима показује као темељан познавалац многих важних појава и проблема данашњег времена – политичких догађаја, новог светског поретка, екстремизма, тероризма, насиља, глобализације, миграција. О тим појавама говори веома јасно, сажето, разумљиво и комуникативно, тако да његове ставове лако прихватају и шири кругови читалаца, гледалаца и слушаца. Ту врсту комуникативности, уз подразумевано поштовање истраживачких принципа који се користе у научним делима, он је доследно преносио и на све своје књиге, а тиме и на *Историју српске њолијичке мисли*, па се она стога може читати и као веома привлачан научни текст.

У *Историји српске њолијичке мисли* налазе се радови о оним личностима српске историје, културе и политике, од цара Јована Ненада Црног и грофа Ђорђа Бранковића, до краља Александра Карађорђевића и кнеза Павла, чије су идеје и политичке активности о обнови српске државе биле од одлучујућег значаја за развој политичких ставова, одлука и акција српског народа од шеснаестог века па до почетка Другог светског рата, па и оних, у студији о „аграрном социјализму” председника Народне сељачке странке Драгољуба Јовановића, које су биле актуелне и непосредно по завршетку тог рата. У књизи се налазе студије о значајним српским политичарима, писцима, научницима, државницима, владарима, дипломатама и другима, који су моделовали историју и политику српског друштва и судбину српског народа током пуна четири века његове новије историје.

Иако аутор у уводној напомени каже да његова књига „представља мозаик промишљања значајних људи у Срба о држави и политици”, а не целовит преглед развоја наше политичке мисли, у њој су на веома видљив начин назначене кључне упоришне тачке политичког мишљења и деловања најзначајнијих представника

српског народа током његовог историјског трајања у неколико најновијих векова. Симеуновићева књига стога читаоцима и научним радницима нуди добру основу за потпуну и студиозну представу развоја и успона политичких идеја и њихових промена и прилагођавања реалној политичкој и геостратешкој ситуацији у којој се вековима налазио српски народ и потребама српског друштва и културе у њој. Те упоришне тачке у ауторовом „мозаику” развоја српске политичке мисли крећу се од ослободилачких и устаничких тежњи, преко тежњи за уједињењем свих делова српског народа из обе велике царевине под којима је вековима био и, на крају, у потреби за уједињењем свих јужнословенских народа у једну државну заједницу, после Првог светског рата, иако недовољно политички припремљену, ипак остварену у оптималном облику.

Како је *Историја српске политичке мисли* настала као природан наставак претходних ауторових истраживања и објављених књига са сличним темама, претходна истраживања у њој се међусобно допуњују и синтетизују не само по критичкометодолошком приступу тумаченој материји, него и по оствареној садржини. Наглашено садржинско богатство књиге о историјским временима у којима су рађане одлучујуће политичке идеје за историју српског народа не ремете њену основну тематску и методолошку оријентацију. Напротив. Цела *Историја српске политичке мисли* исписана је истим критичким и методолошким поступком, у којем се коришћена грађа, литература и извори веома функционално преплићу са ауторовим истраживачким резултатима, анализама, ставовима и коментарима обухваћених политичких идеја. Својеврсни политички, па и психолошки портрети значајних личности српске историје и културе и њихови ставови о српској држави, њеној обнови, унутрашњем устројству, легитимним тежњама за културним и националним јединством и њиховом остваривању током најновија четири века, представљени у овој обимној књизи на око шест стотина двостубачних страница великог формата, знатно проширују читалачку и критичку рецепцију књиге и чине је веома корисном стручњацима различитих научних профила и привлачном различитим врстама интересовања обичних корисника.

Основно јединство књиге остварено је њеним тематским оквиром, пошто су сви српски државници, писци, научници, интелектуалци, војни стратежи, политичари, свештена лица, јавни радници, дипломате и сав српски народ у последњим вековима новије српске историје стремили истом циљу – ослобађању од страних окупатора и стварању државне заједнице у којој би се нашли припадници српског народа из највећег дела националног, културног и језичког простора у којем живе. Та идеја водиља налази се у замисли свих представљених актера ове књиге, од самозваног цара Јована Ненада Црног до краља Александра Карађорђевића. Стога су у студијама *Историје српске политичке мисли* разматрани слични истраживачки предмети, најчешће усмерени према идејама и ставовима познатих личности српске нововековне историје о националном ослобађању од Турске, доцније и од Аустрије, односно Аустроугарске царевине, и средствима помоћу којих се то могло остварити. То ослобађање било је мотивисано, што је такође важно нагласити, не само жељом за будућом националном слободом и државом, већ и за личном слободом појединаца.

Од пада српске државе под власт Отоманске царевине читави векови су били окренути том циљу, иако задуго без реалних могућности да се он оствари. Поред латентног отпора турској војној премоћи, који је у једном времену у лику Јована Ненада Црног прерастао и у отпор феудалној власти Угарске, и учешћа српског народа на страни Аустрије у њеним ратовима с Турском, непосредни политички наговештаји коначног ослобађања од Турске јавили су се још крајем седамнаестог века, најинтензивније пре Велике сеобе. Они су били засновани и на трајном политичком деловању српске православне цркве, као и на настојањима грофа Ђорђа Бранковића и идејама и историографским остварењима изнесеним у његовим *Хроникама* на почетку осамнаестог века. Посебно су оживљени појавом Јована Рајића и његовом *Историјом разних словенских народа* највише *Болгар, Хорвајшов и Сербов*, писаном у другој половини тог века, као и његовом борбом за очување изворности српске православне цркве у Аустрији, његовим родољубљем и просветитељством и познатим спевом *Бој змаја са орлови*, примером „политички потпуно ангажоване књижевности”, како је говорио о њему нагласио Симеуновић. Такође је и целокупни просветитељски и књижевни рад Доситеја Обрадовића и других српских писаца током осамнаестог и почетка деветнаестог века иницијално био мотивисан сличним политичким, ослободилачким и реформаторским идејама. У том погледу је, посматрано не само из књижевноисторијске него и из политиколошке перспективе, веома значајно било и деловање Гаврила Стефановића Венцловића у првој половини осамнаестог века, произашло из његових беседа о употреби народног језика у црквеним проповедима и књижевним делима, које је доцније из истог разлога – да би тај језик био разумљивији обичном народу – предлагао и спроводио и Доситеј Обрадовић. Такође су значајни, сто година пре Вука Караџића, Венцловићев доприноси реформи српске ортографије, његово сакупљање народних умотворина, подела народне поезије на мушке и женске песме, рад „на превођењу Светог писма на народни језик” и други, како наглашава професор Симеуновић позивајући се на претходна истраживања Милорада Павића.

У највећем броју Симеуновићевих студија веома добро је сагледан историјски, друштвени и културни контекст у којем су се рађале ослободилачке идеје, државотворни ставови и уставни и демократски принципи владања државом, које су прихватили или сами исказивали поједини српски писци. Зато је у свакој студији функционално коришћена документарна, критичка и историографска грађа, врло често с више од стотину фуснота и позивања на претходна историографска и културолошка истраживања. Такође су у већини студија с разлогом наговештавани, поред политичких и државотворних, и психолошки портрети тумачених аутора, јер су по Симеуновићевом мишљењу њима мотивисани многи њихови погледи не само приватне природе или погледи на стваралаштво, већ и ставови о држави, нацији, политици, уставном уређењу. Истовремено је у студијама доста успешно комбинована грађа са општим идејама и духом времена, цитати с коментарима и чињенице са ставовима. Ауторов истраживачки метод и његови резултати наговештени су и синтетичким насловима готово свих студија у књизи, којима је акцендована доминантна особина политичке мисли изабраних аутора, на основу које се добијала јасна представа о кључним особинама њиховог политичког рада и његовом значају за српску политичку мисао. Уз јасан и комуникативан стил, то је студијама обезбеђивало

истраживачку доследност, чињеничку сигурност, знатан степен објективности изнесених ставова и непосредан читалачки доживљај текста.

У свим Симеуновићевим политичким, а према обиљу изнесених чињеница, и историографским портретима носилаца политичких идеја током готово четири века новије историје српског народа, не изостају ни повремени, управо због објективистичког приступа изабраном предмету тумачења, мање наглашени али јасни полемички тонови у излагању, помоћу којих је оно знатно динамизовано и оживљавано. У његовим студијама су, међутим, у основи на афирмативан начин представљени теоријски и практични политички и државотворни ставови и поступци кључних актера српске историје и културе од шеснаестог и седамнаестог века па до завршетка Другог светског рата, чиме су на прегледан и илустративан аналитички начин представљене најважније политичке и државотворне идеје српског народа и његове културе у новијој историји.

У *Историји српске политичке мисли*, као својеврсном истраживачком и критичком прегледу развоја политичких идеја у српском националном простору, поред целовитих политичких портрета најзначајнијих личности српске историје, политике и културе, који су током седамнаестог, осамнаестог, деветнаестог и двадесетог века својим радом допринели уздицању српског друштва у већем броју друштвених области и који су тиме постали оријентира културне и политичке историје нашег народа у новом времену, посебно место имали су књижевници. Они су у нашој културној и књижевној историји у првом реду познати као писци изузетно значајних књижевних дела и покретачи великих, најчешће преломних књижевних процеса који су својом уметничком вредношћу и новином доприносили бржем развоју српске књижевности и културе у одређеном времену. Сви они су, међутим, били представници свога историјског и политичког тренутка и његових кључних духовних, културних и националних стремљења, и као такви су неминовно и истовремено нужно били и *homo poeticus*-и и *homo politicus*-и, па их је Симеуновић с великим разлогом укључио у свој мозаик политиколошких студија.

Укупна делатност најугледнијих и најактивнијих, у неким случајевима и мање познатих или заборављених представника српског народа на пољу политике и књижевности сагледана је у *Историји српске политичке мисли* из једне нове истраживачке перспективе, из које се они као личности и као ствараоци могу видети много потпуније и објективније него што су их посматрали искључиво историчари књижевности. Новим увидима у њихову делатност политичке и националне природе и књижевна епоха у којој су стварали може добити неке нове, досад мање истицане значењске нијансе, које после ових студија сигурно могу много више него што је то било раније заинтересовати историчаре књижевности и тумаче одређених књижевних остварења на нове и проширеније анализе њиховог потпунијег књижевног значења. Међу тим писцима, чије је политичке ставове анализирао професор Симеуновић, за развој и обнову српске књижевности од осамнаестог до двадесетог века свакако су најзначајнији били Доситеј Обрадовић, Вук Караџић, Петар Петровић Његош и Јован Скерлић. Велики значај такође имају и други културни, политички и јавни радници обухваћени овим студијама, који су се, поред основног политичког, научног, дипломатског или

другог рада, нарочито у раном животном добу бавили и књижевношћу или су својом укупном делатношћу посредно утицали и на књижевне прилике у својој средини.

Такве личности у овој књизи су, поред осталих, Гаврил Стефановић Венцловић, чији књижевни лик израста из његових црквених беседа за народ; наш „први историк”, такође и писац, Јован Рајић, свештеник као и Венцловић; затим Димитрије Давидовић, „српски Метерних”, покретач „Новина сербских”, прве сталне публикације српског народа, значајне и за његову културу и за књижевност, поред тога и творац најлибералнијег српског устава; сигурно не мање и слепи гуслар Филип Вишњић, аутор књижевно најуспелијих и најродољубивијих епских песама новог доба; затим Владимир Јовановић, отац Слободана Јовановића, један од оснивача Уједињене омладине српске, која је својим активизмом знатно утицала на младе књижевнике шездесетих и седамдесетих година деветнаестог века и на њихове ослободилачке политичке тежње; такође и Јован Ристић, „зачетник теоријског реалполитичког промишљања”, „присталица и креатор умерених политичких реформи”, у младости песник, доцније политичар и дипломата модерног националног концепта, који је имао велику улогу на Берлинском конгресу 1878. године, када је Србија и формално стекла независност. Њима се свакако могу придружити Светозар Милетић, трибун српског народа у Војводини и неуморни заговорник његових ослободилачких и демократских тежњи и у културном и у политичком смислу, а посебно Светозар Марковић, „бисер своје епохе”, аутор отрежњујућих погледа на књижевност и друштво, који је својим огледима теоријске и програмске природе „Певање и мишљење” и „Реалност у поезији” одлучујуће утицао на раскид с романтичарским идеализмом у српској књижевности и на појаву реалистичког стваралачког концепта, као и његов политички истомишљеник и настављач Димитрије Мита Ценић, идеалиста и „бунтовник с разлогом”, „зрели теоретичар друштвеног бољитка и демократије”.

Од не мањег значаја су и политички ставови Васе Пелагића, „једног од најживописнијих и најконтроверзнијих ликова у галерији српске политике 19. века”, великог народног просветитеља који је „повезивао борбу за национално са борбом за социјално ослобођење народа” и који је својом личношћу и ставовима утицао и на младог Јована Скерлића. И у своме времену и доцније, такође су значајне последице на пољу културе и политике имале активности Пере Тодоровића, можда најпродуктивнијег и у много чему контроверзног српског новинара и писца друге половине деветнаестог века, а посебно Стојана Новаковића, књижевника, научника, филолога, политичара, државника, дипломате, председника Српске краљевске академије, једног од иницијатора оснивања и дугогодишњег председника Српске књижевне задруге, који је веровао у ослобођење и уједињење српског народа најпре његовом културном и духовном интеграцијом, а потом и политичком.

Сличне критичке квалификације могу се дати и о другим личностима заступљеним у Симеуновићевим студијама о политичким идејама и државотворној мисли у Срба у последња четири века – о цару Јовану Ненаду Црном, „успешној комбинацији војсковође и државотворца”, и његовој харизматској личности током векова који су следили његовој борби против турских освајања и покушају стварања засебне српске државе у Јужној Угарској, о деспоту Ђорђу Бранковићу и његовој државотворној утопији, о војду Карађорђу и његовој устанничкој револуцији, као и о

искреном родољубљу кнеза Ива од Семберије и неуспелом покушају отпора Хусеина Градашчевића посусталој Турској царевини. Такође су детаљно анализирани политички ставови Милоша Обреновића и његова прагматична политика балансирања ради добијања веће политичке, а тиме и културне аутономије од Турске, на сличан начин и с много детаљних коментара сложене националне и државничке идеје творца *Начертанија* Илије Гарашанина. Врло детаљно је истражена политичка делатност „највећег српског дипломате” Јована Ристића и његова активна улога на Берлинском конгресу 1878. године, са сличном пажњом и погледу Јеврема Грујића, „утемељитеља либерализма” у Србији на унутрашњу политичку ситуацију, као и заговорника „апсолутног патриотизма” генерала Јована Мишковића, исто тако и суптилна политичка акција „дипломате светског ранга Милована Миловановића” за стварање савеза балканских држава против Турске пред Први балкански рат и изузетно сложена политичка личност Николе Пашића, „савршеног државника недовршене државе”.

Посебно место посвећено је носиоцима политичких идеја у двадесетом веку – изворном социјалисти Димитрију Туцовићу, „сивој еминенцији српске политике” Драгутину Димитријевићу Апису и његовој Црној руци, ослободилачким идејама и трагичној судбини Гаврила Принципа, мање познатој а изузетно важној парадигми националног херојства Димитрију Беговићу, „комити који је дао за слободу више од живота”. Изузетну аналитичку пажњу професор Симеуновић посветио је и државотворним ставовима Јована Цвијића заснованим на научним постулатима и „политичкој геофилософији”, исто тако и родољубљу и универзализму Николе Тесле, интегралном југословенству Александра Карађорђевића, краља Ујединитеља, практичним политичким потезима „суптилног државника” кнеза Павла, „који се распињао између интереса свога народа и својих пробританских животних опредељења” које је потписивањем пакта с Хитлеровом Немачком морао да погази. На крају су анализирана и теоријска разматрања о нацији комунисте Симе Марковића, који је аргументовано писао о „трагизму малих народа”, па је на крају и сам доживео трагичну партијску и животну судбину припадника таквог народа, да би завршна студија књиге била посвећена социјалистичким и политичким идејама оснивача Народне сељачке странке, „истинољубивог и бескрајно принципијелног” Драгољуба Јовановића и његовој невеселој судбини у међуратном времену и нарочито по завршетку Другог светског рата.

У тако богатом и сложеном историјском, друштвеном, културолошком и политичком контексту веома значајно место у Симеуновићевим студијама добили су политички ставови и политичке идеје српских писаца. Међу таквим идејама идеја слободе као вековима „најдоминантнија политичка идеја поробљеног српског народа” и код српских писаца је имала такво значење. У осамнаестом веку, „веку светлости” и просвећености у којем још нису постојали услови за национално ослобођење, она је била доминантна у делатности већине књижевних стваралаца. На посебан начин је наглашена у књижевним делима и ставовима Доситеја Обрадовића о нужности просвећивања, потреби увођења народног језика у друштвену комуникацију и књижевност, потреби ослобађања од религиозних догми и јачања културе народа као једног од најважнијих услова националног идентитета. Његова идеја просвећивања била је на националном и друштвеном плану супститут и најважнији весник будућег

политичког и националног ослобођења у деветнаестом веку. Доситеј Обрадовић је доласком у устаничку Србију своју просветитељску мисију и своју рационалистичку филозофију преточио у изразито национално осећање и потврдио је максималном подршком идеји ослободилачке борбе против Турака. Извојевана национална слобода за њега је била начин да се српски народ најбрже приближи и у слободној држави бар донекле изједначи са другим европским народима, који су своје постојање пре свега градили на културном и материјалном напретку, пошто су слободу одавно обезбедили.

Сличне тежње ка приближавању другим народима у многим областима живота испољене су и у целокупној књижевној, језичкој, културној и научној делатности Вука Стефановића Караџића, анализираним у Симеуновићевој истраживачкој визури у непосредном контексту српске политичке традиције. Као „најбољи пропагатор” српске културе, историје и народне поезије у ондашњој Европи, Вук Караџић је и своје бројне политичке ставове, као што су између осталих били ставови о потреби демократизације власти, о модерном уставу и правној држави, о револуцији као процесу а не само као временски ограниченој акцији, о просвећеном владару и друге, уграђивао у своју општу културну делатност и у посебне акције и радове с политичким интенцијама. Међу тим радовима свакако је најзначајније било његово „Писмо кнезу Милошу” из 1832. године, такође и веома важан политички спис „Правитељствујушчи совјет српски”. У њима је Вук Караџић најексплицитније изнео многобројне мисли о уређењу српске државе и о неопходној друштвеној клими у њој. Својом устаничком прозом и животописима познатих и мање знаних личности устаничке Србије, историјском грађом коју је давао Леополду Ранкеу за његову *Српску револуцију*, етнографским, историографским, књижевним и сличним списима, својим радом на сакупљању народних песама, приповедака, пословица, загонетки и „других у обичај узетих ријечи”, реформом српског књижевног језика и писма, Вук Караџић је постао најзначајнији реформатор српске културе у деветнаестом веку, личност која је на свој начин, али много ефикасније и шире, наставила просветитељски рад Доситеја Обрадовића. Драган Симеуновић је, као и у случају Доситеја, Вукове политичке ставове излагао поступно, прегледно и аналитично, наглашавајући и њихов патриотски и ослободилачки карактер и њихов општи културни и реформаторски значај.

Политичке ставове Петра Петровића Његоша аутор *Историје српске политичке мисли* с великим разлогом је изводио из његовог књижевног дела а не само из његове преписке, како су то углавном чинили досадашњи тумачи тих ставова. Притом је напоменуо да су Његошеве мисли у досадашњој критичкој литератури у првом реду препознаване као филозофске а не као политичке, иако је у њима филозофска основа врло често служила као алегоријска илустрација непосредних политичких ставова. И код Његоша је кључна политичка идеја била идеја слободе, којој је био подређен највећи део његовог књижевног стваралаштва и живота. Његови ставови о нужности колективне и појединачне борбе за слободу и жртвовања за њу, о јунаштву и култу хероја као синониму борбе за ослобођење народа, о ослобађању свеколиког Српства и свих Јужних Словена, о идеји нужности обнављања државности и модернизације Црне Горе, о трагичним последицама издаје народа и хришћанске религије, о православној вери као једином гаранту очувања националног идентитета у поробљеној земљи и својеврсној брани од асимилације, о потреби за толеранцијом и разумевањем

другачијих ставова и другачије религије у реалној друштвеној ситуацији, о колективној клетви, о култу предака, о вечитој борби добра и зла у свету и друге мисли које имају и важно политичко значење, преплићу се у његовом књижевном делу и преписци са етичким ставовима о сложености непосредног живота и противречних психолошких, духовних и емотивних особина човекове личности у таквом животу. Као владалац, владика и песник, Његош је, како закључује аутор његовог портрета, и као политичка личност такође веома сложен и значајан. Као песник је и у животу и у књижевном делу био реалистичан мислилац ослобођен идеалистичког романтичарског патоса, као државник свестан тешкоћа и реалних услова у којима су се налазили његов народ и држава, а као владика нужно „разапет између неба и земље”, како се сликовито закључује у студији о његовим политичким ставовима.

Истичући да је критичарска активност Јована Скерлића и значај који је њоме стекао у историји српске књижевности и културе добрим делом закрилила његову политичку делатност, која је „њему самом, по многим индикацијама, можда била важнија чак и од великог књижевно-критичарског дела”, Драган Симеуновић наглашава да је „преplet те две страсти”, политике и књижевности, „био његова највећа страст, ако не и водећи принцип његовог живота”. Додајући да је „свест о Скерлићу као књижевном критичару [...] развијана увек и као свест о њему и као политичком бићу”, аутор ове студије, поред Скерлићевог захтева за нужном модернизацијом српске књижевности као императиву новог времена, као један од кључних принципа његовог активистичког бављења књижевношћу наглашава његово залагање за ангажовану књижевност и ангажовану књижевну критику. Сличан активистички принцип Скерлић је, према Симеуновићевим запажањима, примењивао и у својим политичким ставовима, који су се у првом реду односили на конкретну политичку ситуацију у тадашњој Србији. Под великим утицајем социјалистичких идеја Светозара Марковића и личности Васе Пелагића, Скерлић је своју политичку делатност, поред залагања за партијску доследност, трајно усмеравао према прагматичним циљевима демократизације српског друштва, према питањима конкретних огрешења о принципе демократског устројства друштвене заједнице, према појавама корупције и банократије које је жестоко нападао у Скупштини, према давању предности еволуцији над револуцијом, према осуди свих одступања од демократских животних и друштвених принципа. Његов витализам, социјални и национални оптимизам били су на крају његовог животног века највише ангажовани на остварењу идеје зближавања југословенских народа у једну културну и друштвену заједницу, у првом реду Срба и Хрвата као једног народа са различитом културном и верском традицијом али са истим језиком и истим историјским циљевима ослобађања од страних држава. Његово интегрално југословенство, у којем се неће изгубити национална самобитност и култура појединачних народа, ипак је било засновано на недовољно припремљеним историјским, политичким и државотворним претпоставкама, што је на крају друге половине двадесетог века такву идеју довело до трагичног историјског пораза.

И у случају Скерлића, као и у неким ранијим приликама, Драган Симеуновић није пропуштао да у толерантном полемичком тону оспори неке његове политичке ставове. Тиме је, као аутентични савремени тумач, показао да је изабране личности српске историје, културе, политике и књижевности нужно посматрао и из свога

времена и из времена настајања и реализације њихових политичких идеја. На тај начин је, посматрајући их из два временска и духовна контекста, суштинске одлике и генезу политичких ставова и идеја најважнијих носилаца националног ослобађања и друштвеног напретка српског народа у осамнаестом, деветнаестом и првој половини двадесетог века знатно приближио и данашњим читаоцима.

Ако би по садржајности и примењеном аналитичком поступку из *Историје српске политичке мисли* и њених бројних самосталних студија, међусобно повезаних истим предметом и истим критичким и интерпретативним методом, било потребно посебно издвојити поједине радове, онда би то без сумње били они који се односе на Гаврила Стефановића Венцловића, Јована Рајића, Доситеја Обрадовића, Вука Караџића, Његоша, Илију Гарашанина, Јована Ристића, Владимира Јовановића, Светозара Марковића, Светозара Милетића, Васу Пелагића, Николу Пашића, Јована Скерлића, Милована Миловановића, Димитрија Беговића, Симу Марковића и Драгољуба Јовановића. У њима се осветљавају стваралачки и политички портрети тих личности новим и аргументованим оценама, објективним судовима, бројним изнесеним чињеницама, сликовитим аналогијама од Макијавелија до Ничеа и Кјеркегора, важним критичким опсервацијама и указивањем на неке мање познате особине и активности српских писаца и на књижевна интересовања политичара, научника и државника. На основу тих и сличних особина може се закључити да су Симеуновићеве студије о политичком доприносу српских писаца, политичара, народних трибуна, дипломата, владара и других јавних личности српске историје и културе изузетно корисне и за наше друштвене науке и за науку о књижевности. Зато ће Симеуновићева *Историја српске политичке мисли*, заједно с ранијим научним студијама на исту тему, бити веома референтна књига у сваком будућем истраживању и тумачењу српске политичке, а у одређеном степену и књижевне мисли.

Marko Nedić¹
Institute for Literature and Art
Belgrade (Serbia)

**POLITICAL IDEAS OF SERBIAN WRITERS
IN DRAGAN SIMEUNOVIĆ'S *HISTORY
OF SERBIAN POLITICAL THOUGHT***

(Translation In Extenso)

Serbian political thought and its echo in the contemporary social life in our scholarly and cultural public has been written about more frequently in the past few years – however, much more about its current forms of appearance than about its genesis and renowned figures that with the passage of time have enriched its content basis and established the continuity of its development path. Although there is not a large number of synthetic studies about that branch of science, sporadic attempts in that direction point to its exceptional importance in the immediate scholarly and social reality. As a matter of fact, our political scientists and other researchers have dealt very little with the interpretation of the political thought of some Serbian writers, artists and other representatives of culture and creative work, even those whose political thought is quite significant. In the past few years, that task has been undertaken by Dragan Simeunović, Professor in the Department for History of Serbian Political Thought at the Faculty of Political Sciences in Belgrade, within his broader politicological research. Recently Novi Sad-based publisher *Pravoslavna reč* has published Simeunović's extensive *History of Serbian Political Thought – New Century*, with a brief introduction and blessing by His Holiness Serbian Patriarch Irinej. The book consists of thirty-seven studies dedicated to the emergence, development and realization of political ideas of renowned Serbian politicians, rulers, scholars, writers and other public figures about the renewal of the Serbian state in the new century, its political system, legal order and general principles of ruling and functioning of the society and individuals in it.

Professor Simeunović, who has founded “the history of Serbian political thought as a scientific discipline”, is well-known in our cultural and scholarly public for his numerous books and studies on political ideas, political visions and practice, on “the history and philosophy of politics” and other topics regarding a large number of challenges of our time which are so important as to affect the position of individuals, nations and states not only in our environment, but in the broader geopolitical area as well. Simeunović is the author

¹ markone43@gmail.com

of more than twenty books from the fields of science he deals with; he has edited many anthologies and collections, and managed scientific projects. Some of his books, such as *Political Violence* (Simeunović, 1989), *Modern Political Ideas in Serbs* (Simeunović, 2000), *Nation and Globalization* (Simeunović, 2009), *Terrorism* (Simeunović, 2009a), *Serbian State-building Thought* (2015) and *Introduction to Political Theory* (Simeunović, 2009b), are quite referential in the disciplines of science they cover. In that respect, *History of Serbian Political Thought* (Simeunović, 2018) continues and supplements his previous books on the same topic, and that is why it constitutes a kind of a synthesis of his former research into that important scientific and cultural field.

As a very active figure of our social life, Professor Simeunović is, apart from his professional obligations at the Faculty and in other scientific and educational institutions, present on our public scene as well. He is a regular guest in different programmes organized by electronic and print media and panels, in numerous newspaper and television interviews and programmes dedicated to the topics from culture and current politics. In them, he proves to be a profound connoisseur of many important phenomena and problems of our time – political events, the new world order, extremism, terrorism, violence, globalization and migrations. He speaks about those phenomena very clearly, succinctly, in an understandable and communicative manner, so that his attitudes are easily accepted by the broader circles of readers, spectators and listeners. He has consistently used that kind of communicativeness, along with the due respect for research principles applied in scholarly works, in all his books, including *History of Serbian Political Thought*, and it can also be read as a very attractive scholarly text.

History of Serbian Political Thought includes the works on those figures of Serbian history, culture and politics, from Emperor Jovan Nenad the Black and Count Đorđe Branković to King Alexander Karađorđević and Prince Pavle, whose ideas and political activities regarding the rebuilding of the Serbian state were of crucial importance to the development of political attitudes, decisions and actions of the Serbian nation from the 16th century to the beginning of World War Two. This also refers to the study of “agrarian socialism” of Dragoljub Jovanović, the President of the People’s Peasant Party, which emerged immediately after the end of that war. The book includes the studies on renowned Serbian politicians, writers, scholars, statesmen, diplomats and others who modelled the history and politics of the Serbian society and the destiny of the Serbian nation throughout four centuries of its more recent history.

Although in his introductory note the author says that his book “constitutes a mosaic of deliberations about the state and politics by renowned people in Serbia”, and not a comprehensive overview of the development of our political thought, it very clearly marks the key pivots of the political thought and action of the most important representatives of the Serbian nation throughout its historical continuance in several past centuries. Therefore, Simeunović’s book offers a good basis to readers and scholars for complete and studious presentation of the development and rise of political ideas and their changes and adjustments to the actual political and geostrategic situation of the Serbian nation throughout centuries and the requirements of the Serbian society and culture in it. Those pivots in the author’s “mosaic” of the development of Serbian political thought range from liberation and insurgent aspirations, via aspirations for the unification of all parts of the Serbian

nation from both great empires under whose rule it had been for centuries and, eventually, in the need for the unification of all South Slavic nations into a single state union after World War One, although insufficiently prepared in political terms, but still realized in the optimal form.

Since *History of Serbian Political Thought* was written as a natural continuation of the author's earlier research and books with similar topics, it supplements and synthesizes his earlier research not only by the critical and methodological approach to the interpreted matter, but also by the realized contents. The pronounced rich content of the book about the historical periods in which the crucial political ideas for the Serbian nation's history emerged does not disturb its basic thematic and methodological orientation. On the contrary, *History of Serbian Political Thought* is entirely inspired by the same critical and methodological procedure in which the used material, literature and sources quite functionally intertwine with the author's research results, analyses, attitudes and comments of the covered political ideas. Specific political, and even psychological portraits of renowned figures of the Serbian history and culture and their attitudes to the Serbian state, its rebuilding, internal order, legitimate aspirations for cultural and national unification and their realization during the past four centuries, presented in this extensive book of about six hundred two-column large-format pages, substantially broaden the reading and critical reception of the book, thus making it useful to experts of various scholarly profiles and appealing to various types of interests of ordinary users.

The basic unity of the book has been realized by its thematic framework, because all Serbian statesmen, writers, scholars, intellectuals, military strategists, politicians, clergy, public officials, diplomats and the entire Serbian nation have aspired towards the same goal in the past few centuries of Serbia's recent history – towards liberation from foreign oppressors and creation of the state union which would gather the members of the Serbian nation from the greatest part of the national, cultural and language territory they live in. This guiding idea exists in the concepts of all the actors presented in this book, from self-proclaimed emperor Jovan Nenad the Black to King Alexander Karadžević. That is why the studies in *History of Serbian Political Thought* consider similar research subjects, mostly aimed at the ideas and attitudes of renowned figures of Serbia's new century history about the national liberation from Turkey, and later from Austria, i.e. Austrian-Hungarian Empire, and the instruments with the aid of which it could be realized. It is also important to emphasize that such liberation was motivated not only by the desire for the future national freedom and state, but also for the personal freedom of individuals.

After the Serbian state fell under the Ottoman rule, whole centuries were directed at that goal, although for a long time with no realistic possibilities for achieving it. Apart from the latent resistance against the Turkish military superiority, which at one moment, in the personality of Jovan Nenad the Black, also turned into the resistance against the Hungarian feudal rule, and the participation of the Serbian people on Austria's side in its wars against Turkey, direct political indications of the final liberation from Turkey appeared as early as the end of the 17th century, most intensively before the Great Migration. They also relied on the permanent political action of the Serbian Orthodox Church, as well as the efforts of Count Đorđe Branković and the ideas and historiographical accomplishments presented in his *Chronicles* at the beginning of the 18th century. They were particularly

revived by the appearance of Jovan Rajić and his *History of Various Slavic Peoples, especially of Bulgars, Croats and Serbs* from the second half of that century, including his struggle for the preservation of the authenticity of the Serbian Orthodox Church in Austria, his patriotism and enlightenment. Rajić's well-known epic poem *The Battle between Dragon and Eagles*, as Simeunović emphasizes referring to him, is an example of "politically completely engaged literature". Moreover, the entire enlightenment and literary work of Dositej Obradović and other Serbian writers of the 18th and the beginning of the 19th century was initially motivated by similar political, liberation and reformation ideas. In that respect, seen not only from the literary and historical, but also from the politicological perspective, it is also important to note the work of Gavril Stefanović Venclović in the first half of the 18th century, originating from his orations about the use of the folk language in church sermons and literary works, which was subsequently proposed and implemented by Dositej Obradović as well – in order to make that language more comprehensible to the common people. It is also important to take into account Venclović's contribution to the reform of Serbian orthography – one century before Vuk Karadžić, his collection of folklore, the categorization of folk poetry into male and female poems, his work on the "translation of the Holy Scripture into the folk language" and so on, as Professor Simeunović points out referring to Milorad Pavić's earlier research.

Most of Simeunović's studies consider quite well the historical, social and cultural context that gave rise to liberation ideas, state-building attitudes and constitutional and democratic principles of ruling the state, which were both accepted and personally expressed by certain Serbian writers. That is why each study functionally uses documentary, critical and historiographical material, quite frequently with more than one hundred footnotes and references to earlier historiographical and cultural research. Moreover, most studies indicate with reason, apart from the political and state-building ones, the psychological portraits of the interpreted authors because, in Simeunović's opinion, they motivate many of their attitudes not only of private nature or views about creation, but also the attitudes about the state, nation, politics and constitutional order. At the same time, the studies quite successfully combine the material with general ideas and the spirit of the time, quotes with comments, and facts with attitudes. The author's research method and results are also indicated in the synthetic titles of almost all studies in the book, which emphasize the dominant nature of the political thought of the selected authors, based on which a clear picture is obtained about key features of their political work and its significance to Serbian political thought. Along with the clear and communicative style, it provided the studies with research consistency, factual certainty, a substantial degree of objectivity of the presented attitudes and a direct reading experience of the text.

In all Simeunović's political and, based on the ample presented facts, historiographical portraits of the proponents of political ideas during almost four centuries of the recent history of the Serbian people, there are also sporadic and less pronounced but clear polemic tones in the presentation, thanks to the objectivist approach to the selected subject of interpretation, dynamizing and reviving the presentation on a large scale. As a matter of fact, his studies affirmatively present theoretical and practical political and state-building attitudes and actions of the key actors of Serbian history and culture from the 16th and 17th centuries until the end of World War Two, this giving a clear and illustrative analytical

review of the most important political and state-building ideas of the Serbian people and its culture in recent history.

In *History of Serbian Political Thought* as a specific research and critical overview of the development of political ideas in Serbian national territory, apart from comprehensive political portraits of the most prominent figures in Serbian history, politics and culture contributing with their work to the rise of the Serbian society in a large number of social fields during the 17th, 18th, 19th and 20th centuries, thus becoming the benchmarks of the cultural and political history of our nation in the new era, a special place is given to writers. In our cultural and literary history, they are primarily known as writers of exceptionally important literary works and as founders of great, most frequently crucial literary processes that, with their artistic value and novelty, contributed to more rapid development of Serbian literature and culture in a certain period of time. However, all of them were representatives of their historical and political moment and their key spiritual, cultural and national aspirations, and, as such, they were inevitably and simultaneously indispensably both *homo poeticus* and *homo politicus*. Therefore, Simeunović had a great reason to include them in his mosaic of politicological studies.

The overall activities of the most prominent and active and, in some cases, even of those less known or forgotten representatives of the Serbian people in the field of politics and literature, were considered in *History of Serbian Political Thought* from a new research perspective. Namely, they can be seen both as figures and as creators much more comprehensively and objectively than exclusively from the perspective of literature historians. Thanks to the new insights into their activity of political and national nature, the literary epoch in which they worked may get some new, so far less pronounced semantic nuances which, after these studies, are certain to attract the interest of art historians and interpreters of certain literary works much more than before, and to lead them towards a new and expanded analysis of their more complete literary meaning. Among the writers whose political attitudes are analysed by Professor Simeunović, Dositej Obradović, Vuk Karadžić, Petar Petrović Njegoš and Jovan Skerlić are definitely the most important ones to the development and revival of the Serbian literature from the 18th to the 20th century. Great significance is given to other cultural, political and public figures covered by these studies – apart from their basic political, scholarly, diplomatic and any other work, particularly in their early lives, they also engaged in literature or with their overall activity indirectly affected the literary atmosphere in their own environment.

Such figures in this book include, among others, Gavril Stefanović Venclović, whose literary personality originates from his church sermons for the people; our “first historian” as well as writer Jovan Rajić, himself a priest just like Venclović, then Dimitrije Davidović, “Serbian Metternich”, the founder of *Serbian News*, the first regular publication of the Serbian people, important both to its culture and literature, and at the same time the creator of the most liberal Serbian constitution; moreover, blind gusle-player Filip Višnjić, the author of the most successful and patriotic literary accomplishments in the form of epic poems of the new era; then Vladimir Jovanović, Slobodan Jovanović’s father, one of the founders of the Association of Serbian Youth, whose activism had a substantial influence on young writers in the 1860s and 1870s and their political aspirations towards liberation. One of those writers was also Jovan Ristić, “the originator of theoretical *realpolitik*”

thinking”, “the advocate and creator of moderate political reforms”, a poet in his youth, and subsequently a modern-concept politician and diplomat with a great role at the Congress of Berlin in 1878, when Serbia formally gained independence. This group of writers can definitely include Svetozar Miletić, the tribune of the Serbian people in Vojvodina and tireless advocate of its liberation and democratic aspirations both in cultural and political terms, and in particular Svetozar Marković, “the pearl of his epoch”, the author of sobering attitudes to literature and the society, whose experiments of theoretical and programmatic nature “Songs and Thought” and “Reality in Poetry” had a decisive effect on the break with romantic idealism in Serbian literature and on the emergence of a realistic creative concept, as well as his political like-minded successor Dimitrije Mita Cenić, an idealist and a “rebel with a cause”, “a mature theoretician of social progress and democracy”.

Equally significant are the political attitudes of Vasa Pelagić, “one of the most vivid and controversial characters in the gallery of the 19th-century Serbian politics”, a great national educator who “connected the struggle for the national with the struggle for the social liberation of the nation” and influenced young Jovan Skerlić with his personality and attitudes. Both in their own time and later, substantial effects in the field of culture and politics were made by the activities of Pera Todorović, perhaps the most prolific and largely controversial Serbian journalist and writer of the second half of the 19th century, and in particular by Stojan Novaković, the writer, scholar, philologist, politician, statesman, diplomat, President of the Serbian Royal Academy, and one of the initiators of founding of the Serbian Literary Association and its long-standing president, who believed in liberation and unification of the Serbian nation first through its cultural and spiritual, and then political integration.

Similar critical qualifications may also be provided for other figures included in Simeunović’s studies on political ideas and state-building thought among Serbs in the past four centuries. First of all, it is Emperor Jovan Nenad the Black, “a successful combination of the military leader and the statesman” and his charismatic personality that marked the following centuries by his struggle against Turkish occupation and the attempt of establishing a separate Serbian state in South Hungary. He is followed by Despot Đorđe Branković and his state-building utopia, by Karađorđe, the Great Vožd of Serbia, and his uprising revolution, as well as the true patriotism of Knez Ivo of Semberija and the failed attempt of Husein Gradašević’s resistance against the faltering Turkish Empire. There is a detailed analysis of the political attitudes of Miloš Obrenović and his pragmatic balancing politics aimed at gaining greater political and at the same time cultural autonomy from Turkey. There is a similar analysis with many detailed comments of the complex national and state-building ideas of Ilija Garašanin, the creator of *The Draft*. The political activity of Jovan Ristić, “the greatest Serbian diplomat” and his active role at the Congress of Berlin in 1878 are explored in detail. Similar attention is dedicated to the views of Jevrem Grujić, the “founder of liberalism” in Serbia, regarding the internal political situation, as well as of General Jovan Mišković, the advocate of “absolute patriotism”, and equally of the subtle political action of Milovan Milovanović, “a world-class diplomat”, for the establishment of an alliance of the Balkan states against Turkey before the First Balkan War, and the exceptionally complex political personality of Nikola Pašić, “a perfect statesman of the unfinished state”.

A special place is given to the advocates of political ideas in the 20th century – the original socialist Dimitrije Tucović, “the gray eminence of Serbian politics” Dragutin Dimitrijević

Apis and his Black Hand, the liberation ideas and tragic destiny of Gavrilo Princip, the less known, but extremely important paradigm of national heroism of Dimitrije Begović, “the resistance fighter who gave more than his life for freedom”. Professor Simeunović pays exceptional analytical attention to Jovan Cvijić’s state-building attitudes, based on scholarly postulates and “political geophilosophy”, as well as to the patriotism and universalism of Nikola Tesla, integral Yugoslavism of King Alexander Karađorđević the Unifier, the practical political moves of the “subtle statesman” Prince Pavle, who “was torn between the interests of his own people and his pro-British life commitments” that he had to abandon by signing the pact with Hitler’s Germany. In the end, there is an analysis of theoretical deliberations about the nation by Sima Marković, the communist who wrote about the “tragedy of small nations” in an argument-based manner, and eventually experienced the tragic political party and life destiny of the members of the small nation. The closing study in the book is dedicated to socialist and political ideas of “truth-loving and infinitely principled” Dragoljub Jovanović, the founder of the People’s Peasant Party, and his sad fate in the interwar period and particularly after World War Two.

In this rich and complex historical, social, cultural and political context, an extremely important place in Simeunović’s studies was given to the political attitudes and ideas of the Serbian writers. Among those ideas, the idea of freedom as the “most dominant political idea of the oppressed Serbian people” had the same meaning among Serbian writers. In the 18th century, “the century of light” and enlightenment still with no conditions for national liberation, this idea was dominant in the activity of the majority of literary creators. It is particularly emphasized in Dositej Obradović’s literary works and attitudes regarding the necessity of education, the need to introduce the folk language in the social communication and literature, the need to get free from religious dogmas and to strengthen the national culture as one of the most important conditions for having the national identity. At the national and social level, Obradović’s idea of enlightenment was a substitute and the most important herald of future political and national liberation in the 19th century. Upon his arrival in the uprising Serbia, Dositej Obradović turned his enlightenment mission and his rationalist philosophy into an extremely national feeling and confirmed it by giving maximum support to the idea of liberation struggle against Turkey. To him, winning the national freedom was a way of rapid bringing the Serbian people closer and of making it as equal as possible in the liberated state to other European nations that were building their existence primarily on the cultural and material progress, since they had already ensured their freedom.

Similar aspirations towards approaching other nations in many spheres of life are also present in the entire literary, linguistic, cultural and scholarly activity of Vuk Stefanović Karadžić and they are analysed from Simeunović’s research perspective in the direct context of the Serbian political tradition. As the “best advocate” of Serbian culture, history and folk poetry in Europe at that time, Vuk Karadžić integrated his numerous political attitudes such as, among others, the ones about the need for power democratization, about the modern constitution and the legal state, about the revolution as a process and not only a time-limited action, about the educated ruler etc., in his general cultural activity and in special activities and works with political intentions. The most relevant of those works is definitely his “Letter to Prince Miloš” from 1832, as well as the important political text “The Governing Council of Serbia”. In them, Vuk Karadžić most explicitly presents numerous thoughts about the

order of the Serbian state and its necessary social climate. With his uprising prose and biographies of renowned and less known figures of uprising Serbia, the historical material he gave to Leopold Ranke for his *Serbian Revolution*, ethnographic, historiographical, literary and similar writing, his work on collecting folk poems, tales, proverbs, riddles and “other commonly accepted words”, the reform of the Serbian literary language and alphabet, Vuk Karadžić became the most important reformer of Serbian culture in the 19th century, the person that continued Dositej Obradović’s enlightenment work in his own, but much more efficient and broader manner. Just as in the case of Dositej, Dragan Simeunović presents Vuk’s political attitudes gradually, clearly and analytically, emphasizing both their patriotic and liberation character and their general cultural and reformation importance.

The author of *History of Serbian Political Thought* had a great reason to derive Petar Petrović Njegoš’s political attitudes from his literary oeuvre and not only from his correspondence, as the interpreters of those attitudes used to do earlier. To that end, he states that in the earlier critical literature Njegoš’s thoughts were primarily recognized as philosophical and not political, although their philosophical basis quite often served as an allegorical illustration of direct political attitudes. The key political idea in Njegoš’s work was also the idea of freedom, to which he subordinated the greatest part of his literary work and life. His views of the necessary collective and individual struggle for freedom and sacrificing for it, of bravery and the hero cult as a synonym of the national liberation struggle, of the liberation of all Serbs and South Slavs, of the idea of indispensable renewal of statehood and modernization of Montenegro, of tragic consequences of the treason of the people and Christian religion, of the Orthodox Christianity as the only warranty of the national identity preservation in the occupied country and specific defence from assimilation, of the need for tolerance and understanding different attitudes and religions in the actual social situation, of the collective curse, of the ancestor cult, the ever-lasting struggle between good and evil in the world, and other thoughts with a relevant political meaning, are intertwined in his literary work and correspondence with ethical attitudes about the complexity of direct life and contradicting psychological, spiritual and emotional characteristics of the human personality in such life. As the author of his portrait concludes, Njegoš is a ruler, bishop and poet who is also very complex and significant as a political figure. As a poet, Njegoš was a realistic thinker both in his life and in his literary work, free from any idealistic romantic pathos; as a statesman, he was aware of difficulties and actual conditions in which his nation and state existed, while as a bishop he was inevitably “torn between the sky and the earth”, as it is picturesquely concluded in the study of his political attitudes.

Emphasizing that Jovan Skerlić’s critical activity and the importance he gained in the history of Serbian literature and culture largely overshadowed his political activity that was “according to many indications, perhaps more important to him than even his great literary and critical work”, Dragan Simeunović points out that the “intertwining of these two passions”, politics and literature, was Skerlić’s “greatest passion, and perhaps even the guiding principle of his life”. Adding that the “awareness about Skerlić as a literary critic [...] was always developed as the awareness about him as a political being”, apart from Skerlić’s request for necessary modernization of Serbian literature as an imperative of the new era, the author of this study states that one of the key principles of Skerlić’s activist engagement in literature is his advocating of engaged literature and engaged literary criticism. Skerlić

applied a similar activist principle, as Simeunović observes, in his political attitudes as well, which primarily referred to the actual political situation in Serbia at that time. Being greatly influenced by the socialist ideas of Svetozar Marković and the personality of Vasa Pelagić, Skerlić permanently directed his political activity, together with his promotion of party consistency, towards pragmatic goals of democratization of the Serbian society, the matters of concrete violation of the principles of the social community's democratic order, the phenomena of corruption and bankocracy he severely attacked in the National Assembly, prioritizing evolution over revolution, and condemning all deviations from democratic life and social principles. At the end of his life, Skerlić's vitality and social and national optimism were mostly engaged in the realization of the idea of bringing Yugoslav nations into a single cultural and social community, primarily of Serbs and Croats as one nation with different cultural and religious traditions, but with the same language and historical aims of liberation from foreign rule. However, Skerlić's integral Yugoslavism, in which national identity and culture of individual nations will not be lost, was founded on insufficiently prepared historical, political and state-building assumptions, which made this idea a tragic historical failure at the end of the first half of the 20th century.

In the case of Skerlić, just like on some previous occasions, Dragan Simeunović does not miss disputing some of his political attitudes in a tolerant polemic tone. By doing that, as an authentic contemporary interpreter, he proves that he indispensably observed the selected figures of Serbian history, culture, politics and literature from his own era and the time of the emergence and realization their political ideas. In that way, by observing from two temporal and spiritual contexts, he brings the essential features and the genesis of political attitudes and ideas of the most important bearers of national liberation and social progress of the Serbian nation in the 18th and 19th centuries, as well as the first half of the 20th century, substantially closer to today's readers as well.

If we had to single out some works from *History of Serbian Political Thought* and its separate studies, interconnected by the same subject and the same critical and interpretation method, according to their content and the applied analytical procedure, then those would no doubt be the ones referring to Gavril Stefanović Venclović, Jovan Rajić, Dositej Obradović, Vuk Karadžić, Njegoš, Ilija Garašanin, Jovan Ristić, Vladimir Jovanović, Svetozar Marković, Svetozar Miletić, Vasa Pelagić, Nikola Pašić, Jovan Skerlić, Milovan Milovanović, Dimitrije Begović, Sima Marković and Dragoljub Jovanović. They highlight the creative and political portraits of those figures through novel and argument-based assessments, objective judgments, numerous facts presented, graphic analogies from Machiavelli to Nietzsche and Kierkegaard, significant critical observations and indications to some less known characteristics and activities of Serbian writers and literary interests of politicians, scholars and statesmen. Based on these and similar characteristics, it may be concluded that Simeunović's studies on the political contribution of Serbian writers, critics, people's tribunes, diplomats, rulers and other public figures of Serbian history and culture are extremely useful to our social sciences and to the science of literature.. That is why Simeunović's *History of Serbian Political Thought*, together with the earlier scholarly studies on the same topic, will be a reference book in any future research and interpretation of Serbian political and, to a certain extent, literary thought.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Simeunović, D. (1989). *Political Violence*. Beograd: Radnička štampa [In Serbian]
- Simeunović, D. (2000). *Modern Political Ideas in Serbs*. Beograd: Institut za političke studije, Istorijski arhiv Beograda [In Serbian]
- Simeunović, D. (2009). *Nation and Globalization*. Niš: Zograf [In Serbian]
- Simeunović, D. (2009a). *Terrorism*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta [In Serbian]
- Simeunović, D. (2009b). *Introduction to Political Theory*. Beograd: Institut za političke studije [In Serbian]
- Simeunović, D. (2015). *Serbian state-building thought*. Beograd: “Nauka i društvo” [In Serbian]
- Simeunović, D. (2018). *History of Serbian Political Thought*. Novi Sad: Pravoslavna reč [In Serbian]